

Олександр Степанович Теремко

Драматургія діалогів між кларнетом і струнними в оркестровій творчості композиторів другої половини XVIII ст.

УДК 781.6

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2025-1.16>

Олександр Степанович Теремко
аспірант кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Навчально-наукового інституту мистецтв
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
ORCID: 0000-0001-9258-1049

У фокусі уваги – специфіка взаємодії кларнета й струнних в оркестровій музиці кінця XVIII століття. У статті описано аналіз різних типів діалогу: контрасні діалоги, питання-відповідь, паралельне звучання, імітаційні діалоги, гармонійно доповнювальні. Розглянуто, як ці прийоми використовували для створення драматичного напруження, посилення емоційного впливу та збагачення оркестрової фактури. На прикладах концертів для кларнета Моцарта, Стаміца, симфоній Йозефа Гайдна, Антоніо Россетті та опер Антоніо Сальєрі досліджується роль кларнета як інструмента, здатного зливатися з оркестром і взаємодіяти зі струнними, утворюючи виразні та гармонійні звукові ефекти. Кларнет взаємодіє зі струнними не лише як акомпанувальний або сольний інструмент, а як рівноправний учасник оркестрової тканини, збагачуючи загальну текстуру та додаючи глибини музичному змісту. Показано, що тембровий контраст між кларнетом і струнними слугував ефективним засобом передавання емоцій і психологічних станів, а гармонійно взаємодоповнювальний діалог сприяв довершеності музичної драматургії. Стаття демонструє, як розширення оркестрового складу сприяло формуванню діалогічних форм між групами інструментів, і відкриває нові перспективи для дослідження еволюції кларнета в оркестровій музиці. Автор підкреслює, що введення кларнета в оркестрову практику наприкінці XVIII століття стало важливим кроком у розвитку музичного мистецтва й заклало основи романтичної оркестрової мови. Особливий акцент зроблено на естетичних і стилістичних новаціях, що визначили значення кларнета в контексті класичної оркестрової традиції. Зокрема, аналіз ролі кларнета у взаємодії з іншими оркестровими групами дає змогу глибше зрозуміти еволюцію інструментальної музики XVIII століття.

Ключові слова: кларнет, драматургія, інтерпретація, струнні, тембр.

Вступ. У другій половині XVIII століття кларнет став важливим елементом симфонічного оркестру. Це було пов'язано з тим, що інструмент був технічно більш досконалим, ніж кларнети епохи бароко, і почав відповідати стилістичним вимогам композиторів класичного періоду, які шукали нові тембри, щоб розширити виразність своєї музики. Спочатку інструмент з'явився як підсилювач для групи дерев'яних духових. Він також сприяв повноті оркестрової гармонії, заповнюючи проміжний діапазон між гобоєм та фаготом і додаючи рівноваги між духовими та струнними інструментами. Пізніше роль кларнета знайшла своє відображення у вираженні драматичних ідей, пов'язаних з певними образами. Наприклад, його ніжний, теплий тон ідеально підходив для вираження емоційної глибини ліричних епізодів. Кларнет часто взаємодіяв з іншими інструментальними групами, зокрема зі струнними, що давало яскравий ефект. Щодо струнних, то цей період вважається періодом розквіту інструмента, а також він посів провідне місце в оркестровій музиці. Саме в цей період сформувалися основні традиції, у яких струнні групи відігравали важливу роль у створенні гармонічної, мелодичної та драматургічної основи. Усі ці елементи вплинули на формування оркестрової палітри. Струнні створювали основу для гармонічних і тембрових контрастів з духовими, а діалог між ними був важливим засобом виразності. Порівняно з бароковим оркестром,

класичний оркестр збільшився в розмірах, додавши більше музикантів до струнної групи, кларнети й валторни до духової групи, а також почали використовувати нові ударні інструменти поряд з литаврами, щоб внести ритмічне й темброве розмаїття. Таке розширення дозволило композиторам створювати більш складні драматичні структури. Звучання стало багатошаровим та додало складності поліфонічній фактурі. Незважаючи на численні дослідження, присвячені музиці другої половини XVIII століття, питання драматургії кларнетно-струнного діалогу залишається недостатньо вивченим. Більшість досліджень зосереджена на технічних та виконавських аспектах аналізу кларнета, але потребують подальшого вивчення драматургічні аспекти оркестрової взаємодії кларнета й струнних. Вивчення функції цих діалогів створює нові аспекти оркестрової драматургії, а саме роль кларнета як «голосу» оркестрової фактури. Це дасть змогу краще зрозуміти творчість композиторів та їх внесок у розвиток оркестрової музики. Результати цього дослідження також будуть корисними для виконавців та викладачів, які працюють з творами композиторів XVIII століття. Знання драматургічної функції діалогу між цими інструментами допоможе точніше інтерпретувати музичні тексти та реалізувати композиторський задум.

Інструмент кларнет і його еволюція добре вивчені в контексті історії музики XVIII століття

вітчизняними музикознавцями, як-от В. Громченко, З. Буркацький, В. Апатський, та особливо зарубіжними: А. Райсс (Райс, 1998) і Е. Хопріх (Хопріх, 2008). Тему драматургії Кларнетового концерту A-dur В. А. Моцарта частково описав Р. Вовк (Вовк, 2018) та В. Волошин (Волошин, 2024). Та все ж класична оркестрова драматургія розглядається насамперед з боку загальної взаємодії оркестрових груп, а тембровий діалог між кларнетом і струнними вимагає окремого розгляду. Творчість таких композиторів, як Гайдн, Моцарт, Стаміц, Розетті, Сальєрі, вивчали переважно з погляду стилістичних і жанрових новацій, але драматургія діалогів ще не досліджена повною мірою.

Що стосується теми діалогу в музиці, досліджень також є багато. Зокрема, можна виділити дисертацію Д. Требуна «Джаз як мистецтво діалогу», у якій він досліджує функціонування музичних діалогів між інструментами в контексті жанру (Требун, 2019). О. Самойленко у своїй роботі «Діалог як музично-культурологічний феномен: методологічні аспекти сучасного музикознавства» описує типологію музичних діалогів та їх функцію (Самойленко, 2003). Та серед цих і подібних робіт немає аналізу ролі кларнета в таких діалогах та взаємодії його з іншими інструментами. Цей фактор формує мету статті – дослідити драматургічну функцію діалогу між кларнетом і струнною групою в оркестровій музиці XVIII століття. Зокрема, визначити роль кларнета як нового елемента оркестру в контексті музичної драматургії. Також ставиться **мета** виявити приклади діалогу у творах композиторів віденського періоду та зрозуміти, які прийоми вони використовували для досягнення якісних результатів у побудові музичного образу симфонії та розвитку її драматургічного змісту.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використано інтегрований підхід, що містить аналіз партитури з акцентом на взаємодію тембрів кларнета та струнних, а також аналіз мелодико-гармонічної структури діалогів для виявлення драматургічної функції. Порівняльний аналіз використання кларнета в діалозі зі струнними в різних композиторів, зокрема Гайдна, Моцарта, Розетті та Сальєрі. Аналіз зміни ролі інструмента в оркестровій драматургії відповідно до жанру твору. Також важливим є системний підхід, який розглядає музичний текст як єдину систему, у якій кожен елемент (кларнет, струнні та інші оркестрові групи) відіграє свою роль у генеруванні художніх ідей. Ці методи дають змогу дослідити технічні та естетичні аспекти діалогу між кларнетом і струнними та зробити висновки про їх роль у розвитку класичної оркестрової музики.

Результати дослідження. Залежно від функції, характеру та драматургічного контексту діалоги можна класифікувати на кілька основних типів: *контрасні, питання-відповідь, паралельне*

звучання, імітаційні, гармонійно доповнювальні. Усі ці типи активно використовують композитори в симфоніях та операх, і деякі яскраві приклади варто розглянути окремо.

Контрастний діалог – один із найбільш виразних прийомів оркестрової гри, який був доволі популярним. Цей тип діалогу ґрунтується на контрасті між кларнетом як м'яким, гнучким і теплим за тембром інструментом та струнними, які можуть запропонувати широкий спектр виразних можливостей. Контраст у класичній музиці був важливим засобом драматургії цього періоду, коли шукали баланс між емоційною та структурною гармонією. Взаємодія інструментів відображала ці ідеали, даючи змогу м'якій, вокальній природі кларнета контрастувати з більш активною і ритмічно точною грою струнних. Наприклад, зіставлення ніжного соло кларнета в піанісімо з енергійним вступом струнних. Такі відмінності допомагали струнним створювати фон і ритмічну основу, тоді як кларнет міг грати подібні мелодичні, орнаментальні або імпровізаційні партії і гнучко реагувати. Такий діалог часто використовував В. А. Моцарт, наприклад, у повільній частині *Andante con moto* Симфонії № 39 мі-бемоль мажор, де кларнет вступає в сольну партію і контрастує з м'яким супроводом струнних. Контраст тут досягається завдяки тональним перепадам і плавності мелодичних ліній кларнета порівняно з виразними компонентами струнних. У другій частині Концерту для кларнета з оркестром ля мажор (KV 622) контраст між соло кларнета та оркестровим супроводом струнних створює ідеальну гармонію. Симфонія № 99 мі-бемоль мажор Й. Гайдна також є прикладом контрастного діалогу в першій частині. Тут відбувається діалог між дерев'яними та струнними інструментами, заснований на зміні тембральності й динаміки. У частині *Vivace assai* відчувається тематичний контраст і взаємодія між швидким рухом струнних та чіткими акцентами духових інструментів. У фіналі *Presto* розвивається контрастний діалог між енергійними пасажами струнних і короткими вигуками кларнета. Симфонія № 103 мі-бемоль мажор Й. Гайдна має контрастний вступ до першої частини. Неповторний драматичний ефект створюють литаври, які переходять у діалог між віолончеллю, контрабасом та дерев'яними духовими. У повільній частині відбувається діалог між ніжною, співучою темою струнних і жвавими вставками кларнета. В оперній музиці прикладом такого діалогу є опера А. Сальєрі «Тарар». Між кларнетом і струнними, особливо в ліричних аріях, композитор створює атмосферу емоційної відкритості героїв.

Діалог «запитання-відповідь» – один із найбільш природних і зрозумілих способів музичного діалогу. Цей тип діалогу імітує розмову, у якій на одне музичне висловлювання (питання) дається відповідь у вигляді іншого. Зазвичай питання

є незавершеним і залишає очікування або натяк на продовження, і навпаки, відповідь завершує попередню фразу і додає гармонійної або тематичної завершеності. У цьому разі кларнет часто виконує роль «запитувача», тобто викладає початкову мелодію, а струнні – «респондента», взаємодіючи з кларнетом за принципом рівноправного діалогу. Цей діалог виконує також емоційну функцію, створюючи відчуття динаміки й розвитку та залучаючи слухача до спостереження за «музичною розмовою». Цей тип діалогу можна розділити на два види: симетричний, де питання і відповідь мають схожу структуру та тематику, і варіаційний, де відповідь є варіацією на тему питання й розвиває вихідний матеріал. У Концерті для кларнета з оркестром ля мажор В. А. Моцарта перша частина Allegro перетворюється на діалог між кларнетом і струнними. Кларнет грає коротку мелодійну фразу, а струнні підхоплюють її і відповідають більш розгорнутими думками. Подібний діалог можна почути в другій частині Andante із Симфонії № 40 соль мінор В. А. Моцарта, де кларнет грає плавну мелодійну фразу, а струнні відповідають коротким акцентом. У Гайдна такий діалог можна знайти в Симфонії № 104 ре мажор «Лондон». У першій частині духові (гобой і кларнет) ставлять «питання» у вигляді короткої урочистої теми. Струнні відповідають довшими, ніжнішими акордами. Цей діалог створює основу для подальшого розвитку теми. Для Sinfonia di Caccia Антоніо Розетті характерне часте використання валторн із мисливським мотивом, але є також приклади такого діалогу за участю кларнета. У фіналі, Allegro molto, кларнет і струнні вступають у швидкий і рухливий діалог. Короткі запитання чергуються з довгими, стійкими ритмічними відповідями струнних, створюючи відчуття змагання між інструментами.

У діалозі «паралельного звучання» мелодичні та гармонічні лінії звучать одночасно і взаємодіють з погляду тембру, динаміки та ритму. Характерною особливістю цього типу є те, що одна й та ж мелодія грається в унісон або октавами для посилення виразності. Кларнет і струнні також можуть рухатися паралельними інтервалами (терціями і секстами), створюючи багатшу гармонічну палітру. Введення паралельних нот змінює фактуру всього оркестру й створює більш повне звучання. Цей діалог підкреслює емоційно насичені моменти, як-от кульмінації. У Концерті для кларнета з оркестром ля мажор Моцарта в першій частині є момент, коли кларнети й скрипки грають головну тему в унісон. Це надає звучанню багатства та підкреслює мелодичну лінію. Концерт для кларнета з оркестром № 1 Карла Стаміца – ще один приклад такого діалогу. Тут паралельне звучання кларнета й першої скрипки також використовують для посилення мелодії, особливо в повільній частині, де на перший план виходить емоційна експресія.

Імітаційний діалог – це форма музичної взаємодії, у якій одна група інструментів повторює, розвиває або варіює музичну ідею, запропоновану

іншою групою. Такий тип діалогу ґрунтується на принципах поліфонії та часто використовується для створення динаміки й руху в музичній драматургії. Роль імітаційних діалогів полягає у створенні динамічності процесу виконавства. Імітація дає змогу розвивати тему поступово, додаючи напруження або підкреслюючи кульмінаційні моменти. Створюється багатоголосся, яке додає оркестровому звучанню поліфонічної насиченості. Також присутня інтерактивність, що підкреслює драматичний або жартівливий характер музики. Прикладами імітаційних діалогів є Симфонія № 41 до мажор «Юпітер» В. А. Моцарта, у якій у фінальній частині Аллегро є епізоди, де струнні виконують грайливу тему, а кларнет підхоплює її, повторюючи з легкими варіаціями. У Концерті для кларнета № 2 Карла Штаміца в першій частині Аллегро струнні пропонують енергійну тему, яку кларнет повторює, додаючи орнаментацию та змінюючи динаміку.

Гармонійно доповнювальний діалог – це тип музичної взаємодії, у якому кларнет і струнні відіграють взаємодоповнювальні ролі в розвитку гармонії та мелодії. Цей тип діалогу не ґрунтується на прямому повторенні чи контрасті, а радше підкреслює гармонійну єдність між інструментами. Розподіл ролей у цьому діалозі варіюється. Кларнет грає провідну або мелодійну лінію, тоді як струнні забезпечують гармонійний супровід. Струнні можуть розвивати тему за допомогою арпеджіо або пульсувальних елементів, що підкреслюють мелодію кларнета. Кларнет може заповнити текстурну порожнечу й надавати додаткові відтінки до тембру та динаміки. Обидва інструменти можуть створити відчуття єдності завдяки використанню спільної гармонічної послідовності. Роль такого поєднання полягає в емоційній насиченості й виразності, що використовується в ліричних епізодах для створення спокійної та гармонійної атмосфери. У Концерті для кларнета з оркестром № 1 Карла Стаміца кларнет веде провідну мелодію в середній частині, тоді як струнні вносять елемент гармонії своїми ніжними ритмами. У Симфонії № 99 Гайдна кларнет грає ліричну мелодію в другій частині, Адажіо, тоді як струнні створюють гармонійний фон у вигляді довгих нот. Цей прийом додає музиці злиття об'ємності та мелодійності: в опері А. Сальєрі «Фальстаф» кларнет функціонує як інструмент «у відповідь» струнним у комічних сценах, доповнюючи гармонійне фразування струнних й утворюючи легкий, витончений діалог.

Висновки. Аналіз взаємодії кларнета й струнних у контексті оркестрової музики дає змогу глибше зрозуміти особливості музичного театру епохи класицизму. Він також показує, як інновації в інструментарії цього періоду вплинули на розвиток оркестрових стилів. Взаємодія між кларнетом і струнними стала важливим кроком у розвитку музичної мови, що проклала шлях до романтичного симфонізму. У статті показано, як здатність кларнета експресивно й технічно взаємодіяти зі струнними не лише перетворила його на

новаторський класичний інструмент, а й зробила одним із ключових членів оркестрового ансамблю, здатним підкреслити як ліричний, так і драматичний аспекти музичного твору. Завдяки виразності тембру кларнета діалог зі струнними став засобом передавання складних емоцій і психологічних станів. У творах Гайдна й Моцарта це виражається через вишукане поєднання мелодії та гармонії. У творах Сальєрі такий діалог сприяв поглибленню емоційного контексту оперної сцени. Аналіз творів цього періоду показує, що принципи діалогу між кларнетом і струнними, закладені наприкінці XVIII століття, лягли в основу оркестрової практики наступних епох, зокрема романтичної. Розмаїття й драматична напруженість тональної взаємодії, започатковані композиторами-класиками, знайшли своє продовження у симфонізмі XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА:

Самойленко, О. І. (2003). Діалог як музично-культурологічний феномен: методологічні аспекти сучасного музикознавства : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». 36 с.

Теребун, Д. С. (2019). Джаз як мистецтво діалогу : автореф. дис. ... канд. мистецтв.: 26.00.01 – теорія та історія культури. Київ, 20 с.

Волошин, В. В., Осадця, О. П., Корчинський, Ю. В. (2024). Концерт для кларнету з оркестром А-dur В. А. Моцарта: жанрово-стилістичний та виконавський аспекти. Львів. 12 с.

Вовк, Р. А. (2018). Як грати Моцарта? (музично-технологічні аспекти). Історія становлення: Рівне. 14 с.

Rice, A. R. (2003). The clarinet in the classical period. Oxford University Press.

Rice, J. A. (1998). Antonio Salieri and viennese opera. University of Chicago Press.

Hoeprich, E. (2008). The clarinet. Yale University Press.

Rice, A. R. (2003). The clarinet in the classical period. Oxford University Press.

REFERENCES:

Samoilenko, O. I. (2003). Dialoh yak muzychno-kulturolohichniy fenomen: metodolohichni aspekty suchasnoho muzykoznavstva [Dialogue as a Musical and Cultural Phenomenon: Methodological Aspects of Contemporary Musicology]: avtoref. dys. ... d-ra mystetstvoznavstva : spets. 17.00.03 "Muzychne mystetstvo" [in Ukrainian]

Terebun, D. S. (2019). Dzhaz yak mystetstvo dialohu [Jazz as the art of dialog] : avtoref. dys. ... kand. mystetstv.: 26.00.01 – teoriia ta istoriia kultury. Kyiv. [in Ukrainian]

Voloshyn, V.V., Osadtsia, O.P., & Korchynskiy, Yu.V. (2024). Kontsert dlia klarnetu z orkestrom A-dur V.A.Motsarta: zhanrovo-stylistychnyi ta vykonavskiy aspekty. [Clarinet Concerto in A-dur by W. A. Mozart: genre-stylistic and performance aspects]. Lviv. [in Ukrainian]

Vovk, R. A. (2018). Iak hraty Motsarta?(muzychno-tekhnolohichni aspekty). [How to play Motsart?] Istoriiia stanovlennia: Rivne. [in Ukrainian]

Rice, A. R. (2003). The clarinet in the classical period. Oxford University Press.

Rice, J. A. (1998). Antonio Salieri and viennese opera. University of Chicago Press.

Hoeprich, E. (2008). The clarinet. – Yale University Press.

Rice, A. R. (2008). The clarinet in the classical period. Oxford University Press.

Dialogues between clarinet and strings in orchestral works by composers of the second half of the 18th century

Oleksandr Stepanovych Teremko
PhD Student at the Department
of Music Ukrainian Studies and folk
instrumental art
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
ORCID: 0000-0001-9258-1049

The article focuses on the specifics of interaction between clarinet and strings in orchestral music of the late 18th century. This article describes the analysis of different types of dialogues: contrasting dialogues, question-and-answer, parallel sounding, imitative dialogues, harmoniously complementary dialogues. It will be considered how these techniques were used to create dramatic tension, enhance emotional impact and enrich the orchestral texture. Using the examples of clarinet concertos by Mozart and Stamitz, symphonies by Joseph Haydn and Antonio Rossetti, and operas by Antonio Salieri, the role of the clarinet as an instrument capable of merging with the orchestra and interacting with the strings to create expressive and harmonious sound effects is explored. The clarinet interacts with the strings not only as an accompanying or solo instrument, but as an equal participant in the orchestral fabric, enriching the overall texture and adding depth to the musical content. It is shown that the timbre contrast between the clarinet and strings served as an effective means of conveying emotions and psychological states, and the harmoniously complementary dialog contributed to the perfection of musical drama. The article demonstrates how the expansion of the orchestral composition contributed to the formation of dialogic forms between groups of instruments and opens up new perspectives for the study of the evolution of the clarinet in orchestral music. The author emphasizes that the introduction of the clarinet into orchestral practice at the end of the 18th century was an important step in the development of musical art and laid the foundations of the romantic orchestral language. Particular emphasis is placed on the aesthetic and stylistic innovations that determined the significance of the clarinet in the context of the classical orchestral tradition. In particular, the analysis of the clarinet's role in interaction with other orchestral groups allows for a deeper understanding of the evolution of instrumental music of the 18th century.

Keywords: clarinet, dramaturgy, interpretation, strings, timbre.